

อภิธานศัพท์ (Glossary)

Absolute dating: การกำหนดอายุสมัยที่แน่นอนของชาบรพชั่วัน ขั้นต้น แหล่งโบราณคดี หรือในรายวัตถุสถาน วิธีการนี้สามารถระบุหัวใจกำหนดช่วงเวลาได้ค่อนข้างสูงมากขึ้น ประกอบด้วย เทคนิคต่างๆ ทั้งทางวิทยาศาสตร์ (chronometric techniques) เช่น เรต็โอดาร์บอน (radiocarbon dating) อาร์กอน-อาร์กอน (argon-argon dating) เทอร์มอลูมิเนสценซ์ (thermoluminescence) เป็นต้น และ เทคนิคอื่นๆ เช่น การเพียบวงปืน (dendrochronology) การจัดลำดับชั้นตะกอนธารน้ำแข็ง (varve chronology) การใช้จารึก (inscription) และการที่เกี่ยวเรื่อง古董學 (numismatic studies) เป็นต้น

Acheulean tool industry: วัฒนธรรมเครื่องมือหินยุคหินก่อนเก่าตอนต้น ปรากฏขึ้นระหว่างประมาณ 1.7 ล้านปี - 200,000 ปีมาแล้ว ปรากฏในแอฟริกาเป็นครั้งแรก ต่อมา ก็พัฒนาไปในยุโรป และเอเชียด้วย เชื่อกันว่าเป็นวัฒนธรรมของบรรพบุรุษมนุษย์อิมิเนนต์สกุลum *Homo erectus* และ *Homo ergaster* ลักษณะเด่นคือเป็นเครื่องมือหินกะเทาะสองหน้า มีความพิถีพิถันและซับซ้อน เป็นมาตรฐานมากกว่าวัฒนธรรมเครื่องมือหินแบบโอลด์วาน ใช้ในการจืดจอนและตัดชิ้นส่วนต่างๆ ของสัตว์

Aegyptopithecus: แอนโกรปอยด์สมัยโคลิโกชีน จัดอยู่ในลำดับย่อยที่เรียกว่า Catarrhines พับที่อัปปีดลักษณะเด่นคือเคลื่อนย้ายสี่ขา หางยาว แขนยาวกว่าหลังเหมือนกับลิงมีหางปัจจุบัน

Afropithecus: เป็นไอยมินอยด์ หรือลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไมโครซีนตอนต้น (ราว 20 – 17 ล้านปีมาแล้ว) พบในแอฟริกาตะวันออก

Algeripithecus: แอนโกรปอยต์สมัยอิโขซีนตอนต้น-ตอนกลาง อายุราว 50 ล้านปี พับที่ประเทคคลังเรี้ยทางตอนเหนือของแอฟริกา

Allele: ภูมิแพ้ที่เกิดขึ้นในผู้คนส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบเป็นคู่ในโครโมโซม ยีนบางชุดอาจมีหนึ่งอัลลุล หรือบางชนิดมีสองอัลลุล บางชนิดก็มีอัลลุลมากกว่าหนึ่ง

Alticatlasius: โปรดเมี่ยนสมัยพาลีอิชั่นตอนปลาย กล่าวกันว่าเป็นโปรดเมี่ยนสกุลที่เก่าแก่ที่สุดที่พบใน
ขณะนี้ พบที่ราชธานีรากโกร ทางตอนเหนือของแคว้นกา

Amphipithecus: แอนทิบปอยต์สกุลหนึ่ง อายุในสมัยอิโโคชั่นตอนปลาย พับในประเทศไทย

Analogous trait: ลักษณะที่แสดงโครงสร้างต่างกัน แต่อาระยะที่ห้าน้ำที่เหมือนกัน

Analogy: ความเหมือนกันของสิ่งมีชีวิตแต่ละสายพันธุ์ที่แตกต่างกัน แต่ปรับตัวเข้ากับผื่นไฟส่องแฉดส้อมที่คล้ายคลึงกัน

Anatomically modern *Homo sapiens*: มนุษย์ปัจจุบัน หรือสายพันธุ์ของมนุษย์ในปัจจุบัน ซึ่งเชื่อว่า ปรากฏขึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณ 200,000 - 100,000 ปีมาแล้ว

Anthropoids: สัตว์เพรเมตชั้นสูง ประกอบด้วย ลิงมีหาง (monkeys) และลิงไม่มีหาง (ape) มีลักษณะที่สัมพันธ์กับมนุษย์มากกว่าไปรษัฐเมียน

Anthropology: วิชามนุษยวิทยา เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับมนุษยชาติทุกแห่งมุมเพื่อเข้าใจความหลากหลายและวิวัฒนาการทางชีววิทยาและวัฒนธรรมในทุกที่และทุกเวลา

Ape: ลิงไร้หาง โดยทั่วไปมีร่างกายใหญ่กว่าลิงมีหาง เป็นสัตว์เพรเมตชั้นสูง ลักษณะเด่นประการหนึ่งคือไม่มีหาง ประกอบด้วย 2 ชนิดใหญ่ ได้แก่ ลิงไร้หางขนาดใหญ่ (great ape) ได้แก่ ชุนงุตัง กอริลล่า ชิมแพนซ์ และโนโนโน และลิงไร้หางขนาดเล็ก (lesser ape) ประกอบด้วย ชะน์ และเซียเมัง

Arboreal: อาศัยอยู่บนต้นไม้ หรือรอบๆ ต้นไม้ เช่น สัตว์เพรเมตในกลุ่มไปรษัฐเมียน ลิง และลิงไร้หาง

Archaeology: วิชาโบราณคดี ศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์ในอดีตจากหาดทรายและโบราณสถานต่างๆ

Archaic *Homo sapiens*: บรรพบุรุษของมนุษย์สมัยใหม่รุ่นแรก ปรากฏครั้งแรกเมื่อราว 600,000-400,000 ปีมาแล้ว

Ardipithecus ramidus: โอมินิดส์สกุลหนึ่ง พับที่ประเทตเอวิโภเปี้ย แอฟริกาตะวันออก เดบปากูญอุบัน โลกนี้มีอายุประมาณ 5.8-4.4 ล้านปีมาแล้ว เดิมเชื่อกันว่าเป็นโอมินิดส์ที่เก่าแก่ที่สุด แต่ปัจจุบันไม่ใช่อีกต่อไป เนื่องจากพบโอมินิดส์ที่เก่ากว่า

Aurignacian culture: วัฒนธรรมยุคห้ามเก่าตอนปลาย พบริณฑ์ในยุโรปเป็นส่วนมาก เป็นวัฒนธรรมเครื่องมือหินที่ปราการในช่วงเวลาประมาณ 40,000-27,000 ปีมาแล้ว สักขณะเด่นคือการทำหัวเครื่องมือที่ตกแต่งด้วยการแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ และการทำประตูมารกรรมรูปสัตว์ขนาดเล็ก จัดเป็นวัฒนธรรมรุ่นแรกของมนุษย์ โอมิ เอเยียนส์ รุ่นใหม่ในยุโรป

Australopithecines: เป็นคัพที่หัวไปที่ใช้เรียกกลุ่มสายพันธุ์ต่างๆ ในสกุล ออสเตรโลพิทีคัส แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ กลุ่ม Gracile Australopithecine และกลุ่ม Robust Australopithecine

Australopithecus: เป็นสกุลหนึ่งของบรรพบุรุษของมนุษย์หรือโอมินิดส์ ประกอบด้วยสายพันธุ์ต่างๆ เช่น อฟอาเรนติส แอฟริกานัส เอธิโอปีคัส โรบสตัส และ อะนาเมนติส เป็นต้น

Australopithecus aethiopicus: สายพันธุ์หนึ่งของโอมินิดส์สกุล ออสเตรโลพิทีคัส จัดอยู่ในกลุ่ม Robust Australopithecus อายุประมาณ 2.7 - 1.9 ล้านปีมาแล้ว พบริณฑ์ในแอฟริกาตะวันออก

Australopithecus afarensis: สายพันธุ์หนึ่งของโอมินิดส์สกุลออสเตรโลพิทีคัส อายุประมาณ 4-3 ล้านปีมาแล้ว พบริณฑ์ในแอฟริกาตะวันออก

Australopithecus africanus: สายพันธุ์หนึ่งของโอมินิดส์สกุล ออสเตรโลพิทีคัส อายุประมาณ 3.5 - 2.5 ล้านปีมาแล้ว พบริณฑ์ในแอฟริกาใต้

Australopithecus anamensis: สายพันธุ์หนึ่งของโอมินิดส์สกุล ออสเตรโลพิทีคัส ที่เก่าแก่ที่สุด อายุประมาณ 4.9 - 3.2 ล้านปีมาแล้ว พบริณฑ์ในประเทศเคนยา แอฟริกาตะวันออก

Australopithecus bahrelghazali: สายพันธุ์หนึ่งของโอมินิดส์สกุล ออสเตรโลพิทีคัส อายุประมาณ 3.5 - 3 ล้านปีมาแล้ว พบริณฑ์ในประเทศชาด แอฟริกากลาง

Australopithecus boisei: สายพันธุ์หนึ่งของไอยมันต์สกุล ออกศตวรรษพิเศษ อยู่ในกลุ่ม Robust Australopithecus อายุประมาณ 2.3 - 1.2 ล้านปีมาแล้ว พบร่องรอยการต่อสู้

Australopithecus garhi: สายพันธุ์หนึ่งของไอยมันต์สกุล ออกศตวรรษพิเศษ อายุประมาณ 2.5 ล้านปีมาแล้ว พบร่องรอยการต่อสู้

Australopithecus robustus: สายพันธุ์หนึ่งของไอยมันต์สกุล ออกศตวรรษพิเศษ ในกลุ่ม Robust Australopithecus อายุประมาณ 1.8 - 1 ล้านปีมาแล้ว พบร่องรอยการต่อสู้

Biface: ประเกทเครื่องมือหินกลุ่มนึงที่มีขอบคมเกตจากกระบวนการหัวหัวน้าแกนหันหือจะเกิดหันหึ้งสองด้าน เช่น ขวานมีหัวหัวอก และหัวหู เป็นต้น

Bipedal: การเคลื่อนไหวหรือเดินด้วยระบบสองขา หรือการเดินสองขา เช่น มนุษย์

Bonobo: ลิงไม่มีหางชนิดหนึ่ง พบร่องรอยการใช้มือเทียบกับมนุษย์ แต่ต่างสายพันธุ์ นักวิชาการบางคนเรียกว่า pigmy chimpanzee ชื่อวิทยาศาสตร์คือ *Pan paniscus*

Brachiation: รูปแบบการเคลื่อนย้ายบนต้นไม้โดยการใช้มือเทียบกับมนุษย์ แล้วกระโดดจากกิ่งหนึ่งไปยังกิ่งหนึ่ง พบร่องรอยเช่นนี้ แต่ลิงบางชนิด

Branisella: แขนโดยร้อยต์สกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไอลิจิรันตอนปลาย อายุประมาณ 27 ล้านปี จัดอยู่ในจำพวกที่เรียกว่า Platyrhine หรือลิงโลกใหม่ พบร่องรอยการต่อสู้

Canine: พื้นที่ปาก

Carnivore: (สัตว์ที่) กินเนื้อ

Catarrhines: จำตับย่อยของไฟรเมตกลุ่มแอนโทรปอยด์ ซึ่งประกอบด้วย ลิงโลกเก่า ลิงไม่มีหางและมนุษย์ ลักษณะเด่นคือมีรูจมูกแคบและแบน

Cenozoic: มหาศุภทางธรรมชาติ เริ่มต้นเมื่อประมาณ 65 ล้านปี เป็นมหาศุภที่สัดว่าไฟรเมตต่างๆ ปรากฏขึ้นอย่างมากในช่วงเวลาประมาณ 40,000 - 27,000 ปีมาแล้ว หรือร่วมสมัยกับ ไฟลสโตร์น และไฮโลร์น

Chatelpertonian culture: วัฒนธรรมยุคหินเก่าตอนปลาย พบริณุณประวัติเป็นส่วนมาก เป็นวัฒนธรรมเครื่องมือหินที่ปรากฏในช่วงเวลาประมาณ 40,000 - 27,000 ปีมาแล้ว หรือร่วมสมัยกับวัฒนธรรม ไฮร์กเนเชียน แต่มักพบร่วมกับมนุษย์นีโนนเดอร์รัล

Chimpanzee: ลิงไม่มีหางชนิดหนึ่ง พบริณุณแอฟริกา จดอยู่ในกลุ่มลิงใหญ่แห่งแอฟริกา (African great ape) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Pan troglodytes*

Chromosome: โครงสร้างของ ดีเอ็นเอ ที่มีลักษณะเป็นเส้นยาวและม้วนเป็นวง ซึ่งพบในนิวเคลียสของเซลล์ ทุกเซลล์ ในครमโนมจะประกอบด้วยยีนต่างๆ จำนวนมาก

Cladistic classification: การจัดจำแนกสิ่งมีชีวิต หรืออนุกรมวิธาน โดยพิจารณาความสัมพันธ์ทางวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า Phylogenetic Classification

Continental drift: ทฤษฎีการเคลื่อนย้ายของเปลือกโลกในช่วงเวลาต่างๆ ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของทวีปต่างๆ

Cranial capacity: ปริมาตรหรือความจุสมองในกะโหลก วัดเป็นลูกบาศก์เซนติเมตร

Cro-Magnon: มนุษย์รุ่นใหม่ที่มีลักษณะทางกายวิภาคเหมือนมนุษย์ปัจจุบัน อาศัยอยู่ในยุโรปเมื่อระหว่าง 40,000 - 10,000 ปีมาแล้ว

Culture: วัฒนธรรม หมายถึงระบบพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ ระบบสัญลักษณ์ ขับประเพณี ความเชื่อ สถาบัน ลั่งของทั้มมุชย์ประดิษฐ์ รวมทั้งเทคโนโลยีต่างๆ ทั้มมุชย์คิดประดิษฐ์ขึ้น และถ่ายทอดให้สามารถในลั่งคنم

Derived trait: ลักษณะที่พัฒนาขึ้นใหม่ของลั่งมีชีวิต

Diurnal: ชอบออกหากินตอนกลางวัน เช่น มุชย์ ลิงไม่มีหาง และลิงมีหาง

Dominance hierarchy: การจัดโครงสร้างตามลำดับตำแหน่งของกลุ่มสัตว์ไฟ雷默 โดยปกติใช้กับผลชนะหรือพ่ายแพ้จากการต่อสู้

Dryopithecus: เป็นลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไมโอซีนตอนกลางถึงตอนปลาย (รา 14 - 10 ล้านปีมาแล้ว) ขนาดเล็ก พบริโนปะวันตกและยูโรปกลาง

Eocene: สมัยทางธรณีกาลในมหาดูร์ชีโนโซอิก อายุระหว่าง 35 - 58 ล้านปี เป็นยุคที่แอนโกรปอยด์ปรากฏเป็นครั้งแรก

Eon: ยุคทางธรณีกาลใหญ่ หรือบรมยุค ประกอบด้วย 2 บรมยุค ได้แก่ บรมยุคพรีแคมเบรียน (Precambrian eon) และ บรมยุคพาเนอโรโซอิก (Phanerozoic eon)

Eosimias: แอนโกรปอยด์สกุลหนึ่ง อยู่สมัยอิโคซีนตอนกลาง อายุรา 45 ล้านปี พบริประเทศจีน

Epoch: สมัยทางธรณีกาล เป็นหน่วยย่อยของยุคทางธรณี (period)

Era: มหาดูร์ชทางธรณีกาล เป็นหน่วยย่อยของบรมยุค (eon)

Estrous: ช่วงที่แสดงถึงความพร้อมสำหรับการฝึกพันธุ์และระยะต่อไป อาจแสดงออกอย่างชัดเจนในสัตว์บางชนิด โดยเฉพาะในสัตว์ไฟรเมตและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ซึ่งเพศเมียจะมีช่วงที่แสดงถึงความพร้อมสำหรับการฝึกพันธุ์และระยะต่อไป ตัวอย่างเช่น ลิงบานูนจะมีอวัยวะเพศขยายใหญ่ ในวัย-ครายจะมีน้ำเมือกในหลอดจากอวัยวะเพศ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า Advertised estrous ถ้าไม่มีอาการแสดงออกทางกายภาพชัดเจนเรียกว่า Concealed estrous

Evolution: วิวัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงในลักษณะโดยรวมของประชากรของสิ่งมีชีวิตซึ่งเกิดขึ้นจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งหรือข้ามหลายชั่วอายุคน

Extinction: การสูญพันธุ์ หรือการสูญหายไปของสายพันธุ์ใดสายพันธุ์หนึ่งเนื่องจากการตายของสมาชิกทั้งหมด

Fission-fusion: รูปแบบโครงสร้างประชากรของกลุ่มที่แตกแยกออกเป็นกลุ่มเล็ก และต่อมาจากกลุ่มรวมกลุ่มกับประชากรกลุ่มอื่นเพื่อสร้างกลุ่มใหม่ที่ใหญ่กว่าเดิม ตัวอย่างเช่นกลุ่มสังคมชิมแพนซี

Folivore: (สัตว์ที่) กินใบไม้

Fossil: ซากสิ่งมีชีวิต หรือซากดึกดำบรรพ์ หรือร่องรอยหลักฐานทางตรงของสิ่งมีชีวิต ที่ประทับอยู่ในหิน เช่น รอยเห้า มูลสัตว์ กระดูก และฟัน เป็นต้น

Fossilization: การกลายเป็นซากบรรพชีวิน หรือซากดึกดำบรรพ์ กระบวนการที่ทำให้ซากพืชหรือซากสัตว์ที่ผงอยู่ในตะกอน ทำให้ซากพืชหรือซากสัตว์นั้นไม่เสื่อมลายผุพังไปจนหมด โดยมีธาตุบางชนิดเข้าไปแทนที่ธาตุบางอย่างที่เสื่อมหายไป แต่รูปร่างของซากนั้นยังคงอยู่ ซากนั้นอาจคงสภาพให้เห็นทั้งหมด หรือเห็นบางส่วน หรือเห็นเป็นเพียงร่องรอยก็ได้

Frugivore: (สัตว์ที่) กินผลไม้

Gene: ยีน หรือสารพันธุกรรม เป็นส่วนหนึ่งของ DNA ซึ่งมีโครงสร้าง หรือ หน้าที่ที่สามารถระบุได้

Gene flow: กลไกหรือแรงขับอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการ ขึ้นเป็นผลมาจากการเคลื่อนย้ายจากกลุ่มประชากรหนึ่งไปยังประชากรอีกกลุ่มหนึ่ง เช่น การแต่งงานข้ามกลุ่มประชากร เป็นต้น ผลที่ตามมาก็คือประชากรมีความแตกต่างทางพันธุกรรมลดลง

Genetic/Molecular clock: การประมาณลำดับและเวลาของการแยกตัวตามสายวิวัฒนาการของสายพันธุ์ต่างๆ ในปัจจุบันออกจากบรรพบุรุษโดยการวิเคราะห์ทางพันธุศาสตร์ บางครั้งเรียกว่า molecular dating

Genetic drift: กลไกหรือแรงขับอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดวิวัฒนาการ ขึ้นเป็นผลมาจากการซื้นๆ ลงๆ ของความถี่ของยีนจากประชากรรุ่นหนึ่งถึงประชากรรุ่นต่อไป

Genotype: ลักษณะทางพันธุกรรมของปัจเจกบุคคลที่ไม่แสดงออกมายังออก

Genus: กลุ่มสายพันธุ์ที่มีลักษณะการปรับตัวคล้ายกันตามหลักการจัดท้าอนุกรมวิธานหรือมีบรรพบุรุษร่วมกัน

Gigantopithecus: เป็นลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไมโอซีนตอนปลายและสมัยไพลสโตรีน (ราว 6 ล้านปีถึงปัจจุบัน 300,000 ปีมาแล้ว) มีร่างกายขนาดใหญ่มาก พบในเชตี้ย เท่น ประเทศไทย และเวียดนาม

Gorilla: หนึ่งในกลุ่มลิงไม่มีหางและลิงใหญ่แห่งแอฟริกา จัดเป็นลิงไม่มีหางที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีสองกลุ่มใหญ่ คือกลุ่มที่อาศัยบนภูเขา (mountain gorilla) และกลุ่มที่อาศัยในพื้นล่างหรือที่ลุ่มต่ำ (lowland gorilla) กินพืชเป็นอาหาร ชื่อวิทยาศาสตร์คือ *Gorilla gorilla*

Gracile australopithecines: ออกศร้าวโลพิเทคต์ในกลุ่มที่รูปร่างได้สัดส่วน ขนาดเล็ก น้ำหนักเบา เช่น ออกศร้าวโลพิเทคต์ แอฟริกานัส ออกศร้าวโลพิเทคต์ อฟ่าเรนช์ส และ ออกศร้าวโลพิเทคต์ การ์ย์ เป็นต้น

Gravettian culture: วัฒนธรรมยุคหินแก่ตอนปลายในยุโรป พบรากโดยเฉพาะในยุโรปตะวันตก อายุช่วงระหว่างช่วงเวลาประมาณ 27,000 - 21,000 ปีมาแล้ว วัฒนธรรมเด่นด้วยการทำประดับมีการรวมมนต์รำรูปวีรบุรุษ

Herbivore: (สัตว์ที่) กินพืช

Heterodont: มีฟันหลายรูปแบบ (เช่น ฟันหน้า พันเขี้ยว พันกรามน้อย พันกรามใหญ่ เป็นต้น) และแต่ละรูปแบบทำหน้าที่ใช้งานต่างกัน

Hobbit Man: ดู *Homo floresiensis*

Home base: พื้นที่พักซึ่วคราวที่กลุ่ม โอมินิดส์ ใช้เป็นที่อยู่อาศัย พบรูปแบบในงานสังคม ที่นอน และพื้นที่ในการแบ่งอาหาร

Home range: พื้นที่ที่กลุ่มของสัตว์เพรเมตเดล่องย้ายวนเดินทางหากิน หลบหนอน และกิจกรรมอื่นๆ อยู่ภายในขอบเขตเฉพาะในแต่ละปี

Hominids: สัตว์เพรเมตที่นั่งสูง ได้แก่มนุษย์และบรรพบุรุษรุ่นแรกของมนุษย์สกุลต่างๆ เช่น ออสตอร์าโลพิเก็คส์ อาร์คิดิเชคส์ และ โอมินิ เป็นต้น

Hominoids: สัตว์เพรเมต ส่วนหนึ่งของแอนโกรปอยด์ ประกอบด้วยลิงไม่มีหาง และมนุษย์ท่านี้

Homo: โอมินิดส์สกุลหนึ่ง ปรากฏชึ้นครั้งแรกเมื่อประมาณ 2.5 ล้านปีมาแล้ว ประกอบด้วยสายพันธุ์ต่างๆ เช่น โอมินิ แอนบลัส โอมินิ อีเกตัส และ โอมินิ เซเปียนส์ เป็นต้น ลักษณะเด่นคือ มีสมองใหญ่ และใช้วัฒนธรรมในการปรับตัว

Homo antecessor: สายพันธุ์ใหม่ของบรรพบุรุษของมนุษย์ ซึ่งพบที่แหล่งโบราณ 朵利那 (Gran Dolina) ในประเทศสเปน กำหนดอายุได้ประมาณ 780,000 ปีมาแล้ว

Homo ergaster: สายพันธุ์หนึ่งของโอมินิดส์สกุลโอมินิ อายุประมาณ 1.8 - 1.5 ล้านปีมาแล้ว นักวิชาการบางท่านเชื่อว่าได้วัฒนาการมาจาก โอมินิ แอนบลัส พบในแอฟริกาใต้ และแอฟริกาตะวันออก ประมาณ 875 ลูกบาศก์เมตร

Homo erectus: สายพันธุ์หนึ่งของสกุล*ไฮโน* อายุประมาณ 1.4 ล้านปีมาแล้ว ถึงประมาณ 250,000 ปีมาแล้ว เป็นบรรพบุรุษของมนุษย์สายพันธุ์แรกที่เดินทางออกจากแอฟริกา ปริมาณครमองใหญ่กว่า ไฮโน มากถึง 10 เท่า (เฉลี่ยประมาณ 1000 ลูกบาศก์เมตรต่ำเมตร)

Homo floresiensis: สายพันธุ์หนึ่งของไฮโนนิดส์สกุล*ไฮโน* พบที่เกาะฟล็อกเซส ประเทศอินโดนีเซีย กำหนดอายุประมาณ 80,000 - 14,000 ปีมาแล้ว ลักษณะเด่นคือตัวเล็ก ความจุสมองเล็ก (ประมาณ 400 ลูกบาศก์เมตรต่ำเมตร หรือใกล้เคียงกับสมองของชิมแพนซ์) แต่ลักษณะทางกายวิภาคคล้ายกับมนุษย์รุ่นใหม่ หรือมนุษย์ปัจจุบันมาก มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มนุษย์ hobbit (Hobbit Man) หรือมนุษย์แคระ

Homo habilis: สายพันธุ์หนึ่งของสกุล*ไฮโน* จัดเป็นสายพันธุ์ไฮโนที่เก่าแก่ที่สุดสายพันธุ์หนึ่ง อายุประมาณ 2.5 - 1.6 ล้านปีมาแล้ว ร่วมสมัยกับ ไฮโน แบบบลิต พบในแอฟริกา ลักษณะทั่วไปคล้ายกับ ออก ตราโลพิเทคส์ แต่สมองใหญ่กว่า ปริมาณครमองเฉลี่ย 630 ลูกบาศก์เมตรต่ำเมตร

Homo heidelbergensis: สายพันธุ์หนึ่งของบรรพบุรุษของมนุษย์สกุล*ไฮโน* เชื้อกันว่าทั้มนานาจาก ไฮโน อะเรกตัส ปรากฏครั้งแรกเมื่อประมาณ 800,000 - 600,000 ปีมาแล้ว และอาจจะเป็นบรรพบุรุษของ นีандอน เดอร์ชล และ ไฮโน เชปียนส์

Homo rudolfensis: สายพันธุ์หนึ่งของไฮโนนิดส์สกุล*ไฮโน* ที่เก่าแก่ที่สุดสายพันธุ์หนึ่ง อายุประมาณ 2.4 - 1.7 ล้านปีมาแล้ว พบริเวณแอฟริกาตะวันออก ลักษณะทั่วไปคล้ายกับ ไฮโน แบบบลิต แต่สมองใหญ่กว่า ปริมาณครमองเฉลี่ย 750 ลูกบาศก์เมตรต่ำเมตร

Homo sapiens: สายพันธุ์หนึ่งของสกุล*ไฮโน* เป็นสายพันธุ์ที่เป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ปัจจุบัน แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ archaic *Homo sapiens* และ anatomically modern *Homo sapiens* พบริเวณทุกภูมิภาคของโลก เช่น แอฟริกา ยุโรป เอเชีย และอสเตรเลีย เป็นต้น ปรากฏขึ้นครั้งแรกบนโลกเมื่อประมาณ 160,000 ปีมาแล้วหรือเก่ากว่านั้นเล็กน้อย ลักษณะเด่นคือมีสมองใหญ่กว่า ไฮโน สายพันธุ์อื่น

Homology: ความเหมือนกันของสิ่งมีชีวิตต่างสายพันธุ์ แต่เคยมีบรรพบุรุษร่วมกัน

Homologous trait: ลักษณะที่แสดงโครงสร้างเหมือนกันแต่อาจทำหน้าที่แตกต่างกัน

Hybridization and replacement model: ทฤษฎีที่ยกันก้ามเนียมนุชย์รุ่นใหม่ หรือ ไโอล เขเปียนส์ นักวิชาการที่เสนอทฤษฎีนี้มุ่งมองว่า ไโอล เขเปียนส์ ก้ามเนิดในแอฟริกาและเผยแพร่จากแอฟริกามาเมื่อประมาณ 200,000 ปีมาแล้วหรือหลังจากนั้นเล็กน้อย จากนั้นประชากรบางกลุ่มได้แฉ่งงานข้ามกับมนุษย์ตั้งเดิมที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างๆ มาก่อน และในที่สุดลูกหลานในสมัยต่อมา ก็วิวัฒนาการมาเป็น ไโอล เขเปียนส์ ที่แพร่กระจายไปยังทุกภาคต่าง ๆ ทั่วโลก ทฤษฎีนี้เป็นที่รู้จักในอีกหลายชื่อ เช่น Intermediate Model, Partial Replacement Model, และ Middle Ground Model

Hyoid bone: กระดูกบัวเรณลักษณ์ หรืออยู่ใต้ขากรรไกรล่าง มีหน้าที่รองรับเส้นเสียงและก้ามเนื้อของลิ้น มีขนาดเล็ก รูปร่างคล้ายดัวย (U)

Incisor: ฟันหน้า หรือฟันดัด

Insectivore: (สัตว์ที่) กินแมลง

Intermediate evolutionary theory: ดู Hybridization and replacement model

Kenyapithecus: เป็น灵ไม่มีทางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไมโซร์นตอนกลาง (ราว 16 - 14 ล้านปีมาแล้ว) พบร่วมกับฟริกาตะวันออก

Kenyanthropus platyops: เป็น灵ไม่มีตัวสืบสกุลหนึ่ง อายุประมาณ 3.5 ล้านปีมาแล้ว พบร่วมกับฟริกาตะวันออก

Knuckle walking: รูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนย้ายแบบเดินสี่เท้าโดยให้เท้าทั้งสี่สัมผัสกับพื้นและให้มือหนังข้อของเท้าหน้าหรือแขนดกอยู่บนข้อต่อระหว่างมือกับนิ้วในขณะที่ฝ่าเท้าเหยียบพื้น พบร่วมกับฟริกาตะวันออก

Levallois tool technology: เทคนิคการทำหินอย่างหนึ่งเพื่อทำเครื่องมือสะเกิดหิน โดยการกะเทาะแกนหินให้ได้รูปทรงที่สามารถกะเทาะสะเกิดหินโดยรอบได้ ปรากฏครั้งแรกในยุโรปเมื่อประมาณ 250,000 ปีมาแล้ว

Life history: การศึกษาประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลงทางชีวิทยาตั้งแต่เกิดจนตาย เช่น พัฒนาการของสัตว์ การเจริญเติบโตของสมอง และระบบข้อมูลใน เป็นต้น

Lower Paleolithic: ยุคหินเก่าตอนต้น จัดเป็นยุคสมัยของเทคโนโลยีเครื่องมือหินที่เก่าแก่ที่สุด เริ่มต้นเมื่อประมาณ 2.5 - 2 ล้านปี จนถึงเมื่อประมาณ 200,000 ปีมาแล้ว และมักใช้หินแหลมในลักษณะเครื่องมือหินของ โอมิ แอนบล็อดส์ โอมิ วูดอัลฟ์เฟนช์ล โอมิ อร์เกตต์ โอมิ เออร์แกสเทอร์ เช่น วัฒนธรรมเครื่องมือหิน Oldowan และเครื่องมือหินแบบ Acheulean

Lufengpithecus: เป็นลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไม่ใช่ชั้นตอนปลาย (ราว 8 ล้านปีมาแล้ว) พับในเอเชีย เช่น ประเทศไทย และประเทศไทย

Lufengpithecus chiangmuensis: เป็นลิงไม่มีหางสายพันธุ์หนึ่งของสกุล ลูฟังพิติเชคส์ อยู่ในสมัยไม่ใช่ชั้นตอนปลาย (ราว 13 - 10 ล้านปีมาแล้ว) พับในประเทศไทย ที่อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา นักวิชาการบางท่านสนนิษฐานว่าอาจจะเป็นบรรพบุรุษของอุ้งอุตัง

Macroevolution: การเปลี่ยนแปลงเชิงวิวัฒนาการในระยะยาว ประมาณ 1,000 ปีขึ้นไป

Magdalenian: วัฒนธรรมยุคหินเก่าตอนปลาย พับในยุโรปตะวันตก กำหนดอายุในช่วงประมาณ 16,500 ถึง 11,000 ปีมาแล้ว ลักษณะสำคัญการใช้เครื่องมือใบมีดและคมกว้าง

Male dominance: สังคมที่ผู้ชายหรือเพศผู้เป็นใหญ่

Manuport: หินที่ไม่ได้ผ่านการตัดแปลงตกแต่ง อาจมีอยู่แล้วในธรรมชาติ และอาจพับในแหล่งโบราณคดีโดยมีคนนำไปหั่นไว้ หน้าที่การใช้งานยังไม่ชัดเจน

Microevolution: การเปลี่ยนแปลงเชิงวิวัฒนาการในระยะสั้น จาก基因หนึ่งสู่อีกหนึ่ง

Middle Paleolithic: ยุคหินเก่าตอนกลาง จัดเป็นยุคสมัยของเทคโนโลยีการทำเครื่องมือหินในลักษณะ (ส่วนมากใน แอฟริกา ยุโรป และเอเชียตะวันตก) เริ่มต้นเมื่อประมาณ 200,000 ปี จนถึงเมื่อประมาณ 35,000 ปีมาแล้ว และมักใช้เยียกเทคโนโลยีเครื่องมือหินของ โอม แม่นยำหรือทั้งหมด เช่น หัวเข็มทิศ หัวคมนุษย์ในเดอร์ทัล เช่น วัฒนธรรมเครื่องมือหินแบบ Mousterian

Miocene: สมัยห่างระหว่างกาลในมหาภูมิประเทศในโลก อายุระหว่าง 24 - 5 ล้านปี เป็นสมัยที่โอมนอยู่ในทาง (apes) ปีกขึ้นเป็นครั้งแรก

Modern *Homo sapiens*: มนุษย์สมัยใหม่ ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ ปรากฏครั้งแรกเมื่อประมาณ 200,000 - 160,000 ปีมาแล้ว

Molar: ฟันกรามใหญ่

Molecular dating: การกำหนดหรือประมาณอายุโดยการคำนวณการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโมเลกุล หรือสารพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิต เป็นการวิเคราะห์ทางพันธุศาสตร์เพื่อประมาณลำดับและเวลาการแยกสายวิวัฒนาการของสัตว์ต่างๆ (ดู Genetic / molecular clock)

Monogamy: ผู้ชายหรือผู้หญิงที่มีคู่ของคนเดียว ใช้กับมนุษย์

Monogyny: เพศผู้ที่มีคู่ของหนึ่งเดียว ใช้กับสัตว์

Monomorphism: เพศผู้และเพศเมียมีลักษณะคล้ายกัน หรือไม่มีความแตกต่างทางกายภาพระหว่างเพศ เพศ เช่น ขนาดร่างกายเท่ากัน ความยาวของฟันเขี้ยวเท่ากัน เป็นต้น มักพบในกลุ่มชนนี้

***Morotopithecus*:** เป็นลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยในโอดั่นตอนต้น (ราว 21 - 20 ล้านปีมาแล้ว) พับในแอฟริกาตะวันออก

Mousterian tool industry: วัฒนธรรมเครื่องมือหินยุคหินก่อนกาล หรือเทคโนโลยีเครื่องหินที่มีกับพบร่วมกับบรรพบุรุษของมนุษย์สายพันธุ์นี้แอนเดอร์ทัล พบริณุโตรและตะวันออกกลาง ลักษณะเด่นคือเป็นเครื่องมือจะเกิดหันขนาดเล็กที่ได้จากการกระเทาะแกนหินอย่างพิถีพิถัน

Movius Line: เส้นแบ่งสภาพภูมิศาสตร์ระหว่างพื้นที่ที่พบริณนธรรมเครื่องมือหินแบบอาซูเดียนในแอฟริกา เอกซ์ยุโรป กับวัฒนธรรมเครื่องมือหินแบบเครื่องมือสัน-ตัดที่พบในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

Multiregional evolution theory: ทฤษฎีที่ยกับกับกำเนิดมนุษย์รุ่นใหม่ หรือ ไฮมี เชเบียนส์ นักวิชาการที่เสนอทฤษฎีนี้มุ่งเน้นว่ามนุษย์รุ่นใหม่ หรือ ไฮมี เชเบียนส์ มีวัฒนาการมาจากมนุษย์รุ่นก่อนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของโลก เช่น ไฮมี เชเบียนส์ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ วิวัฒนามาจาก ไฮมี อาร์เกตัส ส่วน ไฮมี เชเบียนส์ ในยุโรป ก็วัฒนาการมาจาก ไฮมี นีแอนเดอร์ทัล เป็นต้น ทฤษฎีนี้เป็นที่รู้จักในอีกชื่อหนึ่งว่า Regional Continuity Model (โปรดดู Replacement Evolution Theory ทฤษฎีที่เสนอความมองในทางตรงข้าม)

Neanderthal/Neandertal: สายพันธุ์นึงของบรรพบุรุษของมนุษย์สกุล ไฮมี พบริณแรกในหุบเขานีแอนเดอร์ ในเยอรมนี จึงเรียกชื่อตามแหล่งที่พบ ต่อมาพบในแหล่งโบราณคดีที่ลายร้อยแห่งในยุโรป และบางแหล่งในเอเชียตะวันตก ขนาดสมองใหญ่กว่าของมนุษย์ปัจจุบัน แต่สูญพันธุ์ไปก่อน นีแอนเดอร์ทัลมีชีวิตอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 100,000 - 30,000 ปีมาแล้ว ชื่อวิทยาศาสตร์คือ *Homo neanderthalensis*

New World: โลกใหม่ หมายถึงที่ป้อมเมืองริบ้าน ซึ่งรวมถึงที่ป้อมเมืองริมน้ำและที่ป้อมเมืองริบ้านได้

New World monkeys: ลิงโลกใหม่ ได้แก่ลิงมีน้างที่อาศัยอยู่ในที่ป้อมเมืองริบ้านและที่ป้อมเมืองริบ้าน และ omnivore ได้ ลักษณะเด่นประการหนึ่งคือสามารถใช้หางเกี่ยวตัวกันไม้เพื่อช่วยในการห้อยโนนได้คล่องแคล่ว

Nocturnal: ชอบออกหากินตอนกลางคืน เช่น สัตว์ในกลุ่มโปรชิมเมียน

Old World: โลกเก่า หมายถึงพื้นที่ที่ป้อมเมืองริบ้าน ยุโรป และเอเชีย

Old World monkeys: ลิงโลกเก่า ได้แก่ลิงมีน้างที่อาศัยอยู่ในที่ป้อมเมืองริบ้านและยุโรป แม้ว่าจะมีหาง แต่ลิงกลุ่มนี้ไม่ชำนาญในการใช้หางเกาะเกี่ยว

Oldowan tool industry: วัฒนธรรมเครื่องมือหินที่เชื่อกันว่าเก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ ปรากฏขึ้นเมื่อประมาณ 2.5 ล้านปีมาแล้วในแอฟริกาตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาก็พบในบริเวณอื่นๆ ด้วย เชื่อกันว่าเป็นวัฒนธรรมของบรรพบุรุษหรือโยมินิดส์กลุ่ม *Homo habilis* และ *Homo rudolfensis* ลักษณะเด่นคือเป็นเครื่องมือหินง่ายๆ ใช้ในการสับตัดและทุบกระดูก

Oligocene: สมัยทางชั้นก่อนกาลในมหาศีรชินโซ่อิ๊ก อายุระหว่าง 25 - 35 ล้านปี เป็นยุคที่แอนโทรปอยด์สองจำดับย่อย (*Catarrhines* และ *Platyrrhines*) เริ่มแยกสายออกจากกัน

Oligopithecines: แอนโทรปอยด์กลุ่มนึง อยู่ในสมัยก่อนคนป่วย พับในประเทศคัปปาร์ ประกอบด้วย *Oligopithecus*, *Proteopithecus*, และ *Catopithecus*

Orangutan: หนึ่งในกลุ่มลิงไม่มีหาง พับในเอเตี้ยตะวันออกเฉียงใต้ในเกาะบอร์เนียว และสูมาตรา ประเทศอินโดเนเซีย ชอบอาศัยบนต้นไม้ มีความสามารถในการห้อยโน่น ซื้อวิทยาศาสตร์ คือ *Pongo pygmaeus*

Orrorin tugenensis: เป็นสกุลหนึ่งของบรรพบุรุษของมนุษย์หรือโยมินิดส์ อายุประมาณ 6 ล้านปีมาแล้ว พับที่ประเทศเคนยา และบริการตะวันออก

Osteodontokeratic culture: วัฒนธรรมการใช้กระดูก พื้น และเข้าสัดกันเป็นเครื่องมือของ ออกฤตาโลพิเค็ลส์ แอฟริกานัส เมื่อ 3 - 2 ล้านปีมาแล้วตามสมมติฐานของ เรย์มอนด์ ดาร์ (Raymond Dart) ปัจจุบันแนวคิดนี้ไม่เป็นที่เชื่อถือแล้ว

Otavipithecus: เป็นลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไม่ใช่ชั้นตอนกลาง (ราว 13 ล้านปีมาแล้ว) เป็นลิงไม่มีหางสกุลเดียวที่พับที่ประเทศนามิเบีย ในแอฟริกาใต้

Paleoanthropology: การศึกษาจากบรรพชั้นและชาวกวัตถุทางวัฒนธรรม และหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวกับบรรพบุรุษของมนุษย์ซึ่งสูญพันธุ์ไปแล้ว

Paleocene: สมัยทางธรณีกาลในมหาภูมิภาคในโซนอุ่น อายุระหว่าง 58 - 65 ล้านปี เป็นยุคที่สัตว์ไฟรเมตในกลุ่มโพธิ์มีอยู่ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก

Paleolithic: ยุคหินเก่า เดียบได้กับ Old Stone Age เป็นยุคแรกที่มนุษย์ใช้จัดการทำเครื่องมือหิน ตั้งแต่ต้นเมื่อประมาณ 2.5 ล้านปีมาแล้วจนถึงประมาณ 12,000 ปีมาแล้ว แบ่งออกเป็น 3 สมัยย่อย ได้แก่ ยุคหินเก่าตอนต้น (Lower Paleolithic) ยุคหินเก่าตอนกลาง (Middle Paleolithic) และยุคหินเก่าตอนปลาย (Upper Paleolithic)

Paleoontology: โบราณชีววิทยา การศึกษาจากบริบทชีวิต หรือฟอสซิลของสิ่งมีชีวิตในอดีต โดยเฉพาะสัตว์

Period: ยุคทางธรณีกาล เป็นหน่วยย่อยของมหาภูมิภาค (era)

Partial Replacement Model: ดู Intermediate Evolutionary Theory

Phanerozoic eon: บรรณยุคพาเนอโรโซิก ครอบคลุมช่วงเวลาประมาณ 545 ล้านปีจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยสามมหาภูมิภาค ได้แก่ พาเลอโซิก แมโซโซิก และชีวินโซิก เป็นบรรณยุคที่สัตว์ต่างๆ วิวัฒนาการขึ้นมา เช่น สัตว์ที่มีกระดูกสันหลัง สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม และสัตว์ไฟรเมต เป็นต้น

Phenetic classification: การจัดจำแนกสิ่งมีชีวิต หรือ อนุกรมวิธาน โดยขึ้นอยู่กับความเหมือนหรือแตกต่างทางกายภาพระหว่างสายพันธุ์

Phenotype: ลักษณะทางพันธุกรรมของปัจเจกบุคคลที่ปรากฏให้เห็นภายนอก เช่น สีผิว เป็นต้น

Platyrrhines: ลั๊ดบับย้อยของไฟรเมตกลุ่มแอนโกรปอยด์ ซึ่งประกอบด้วย ลิงโลกใหม่สายพันธุ์ต่างๆ ลักษณะเด่นคือ้ม្រួចម្រួចกว้างและกลม

Pleistocene: สมัยทางธรณีกาลในมหาภูมิภาคในโซนอุ่น อายุระหว่าง 1.8 ล้านปีถึง 10,000 ปี

Pliocene: สมัยทางธรรม์กาลในมหาภารีโนริอ็อก อายุระหว่าง 5 - 1.8 ล้านปี เป็นสมัยที่โอมินิดส์ หรือบรรพบุรุษของมนุษย์ปรากฏขึ้น

Polyandry: ผู้หญิงที่มีสามีหลายคน

Polygamy: ผู้ชายมีคู่ الزوجตัวเมียมากกว่าหนึ่งตัว

Polygyny: ตัวผู้ที่มีคู่ الزوجตัวเมียมากกว่าหนึ่งตัว

Pondaungia: แอนתרופอยด์สกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยอิโคซีนตอนปลาย พบริ่่งประเทศพม่า

Precambrian eon: บรรมยุคพรีแคมเบรียน เริ่มจากกำเนิดของโลกเมื่อประมาณ 4.6 พันล้านปี จนถึงเมื่อประมาณ 545 ล้านปี เป็นยุคที่สัตว์เซลล์เดียวกำเนิดขึ้นครั้งแรก

Prehensile: ความสามารถในการเกาะเกี่ยว สัตว์ไฟรเมตส่วนมากมีทักษะในการใช้หางเกาะเกี่ยวและเห้า ไพรเมตบางกลุ่ม เช่น ลิงโลกใหม่ (New World monkeys) มีความสามารถในการใช้หางเกาะเกี่ยวได้ดีมาก

Premolar: ฟันกรามน้อย

Primateology: การศึกษาเกี่ยวกับชีววิทยาและพฤติกรรมของสัตว์ตระกูลไพรเมตทุกชนิดที่มีอยู่ในเจดูบัน และที่สูญพันธุ์ไปแล้ว (เช่น โปรชิเมียน ลิง และลิงไร้หาง) ยกเว้นมนุษย์

Primitive trait: ลักษณะดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิม เรียกอีกอย่างว่า ancestral trait

Primate: ลำดับชั้นของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีลักษณะคล้ายมนุษย์ ที่สัมพันธ์กับการปรับตัวในระบบท่างๆ ที่สำคัญตั้งแต่ต้นไม้ ประกอบด้วย 2 ลำดับย่อย คือ โปรชิเมียน (Prosimians) และแอนתרופอยด์ (Anthropoids)

Proconsul: เป็นลิงไม่มีมံทางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไมโครรีนตอนต้น (ราว 23 - 17 ล้านปีมาแล้ว) มีลักษณะคล้ายลิงมีหาง พับใบแฟร์ก้าตะวันออก

Promiscuous: ทั้งเพศผู้และเพศเมียมีคู่หูลับนอนหลายคนตัว หรือมีการสังวาสไม่เลือกคู่ มักพบในสังคมลิงบานูน

Prosimians: สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในลำดับไฟรเมดที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ บางครั้งเรียกว่า "สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีลักษณะก่อนจะเป็นลิง" หรือ premonkey ประกอบด้วย ลิงลม ทาร์เซีย และลีโนอร์

Quadrupedal: การเคลื่อนไหวหัวเรือเดินสี่เท้า เข็น ลิ้ง และลิงไว้ทางบางชนิด

Relative dating: การกำหนดอายุสมัยซากโบราณช่วง แหล่งโบราณคดี หรือโบราณวัตถุสถานในเชิงเพียง หรือการประมาณเดือนเก่าแก่ ไม่สามารถระบุหัวใจกำหนดช่วงเวลาได้แน่นอน

Replacement evolution theory: ทฤษฎีที่ยกกับกำเนิดมนุษย์รุ่นใหม่ หรือ ไฮโน เชเปลยนส์ นักวิชาการที่เสนอทฤษฎีนี้มีมุมมองว่ามนุษย์รุ่นใหม่ หรือ ไฮโน เชเปลยนส์ มีวัฒนาการมากจากมนุษย์รุ่นก่อนที่อาศัยอยู่ในเอเชีย จากนั้นเมื่อประมาณ 100,000 - 200,000 ปีมาแล้วก็พยพเข้าไปแทนที่มนุษย์รุ่นก่อนที่เคยอาศัยอยู่พื้นที่ต่างๆ ของโลก โดยไม่มีการผสมพันธุ์หรือแต่งงานกับกลุ่มนุษย์รุ่นก่อน ทฤษฎีนี้เป็นที่รู้จักในชื่อชื่อนึงว่า Out of Africa Model (โปรดดู Multiregional Evolution Theory ทฤษฎีที่เสนอ มุมมองในทางตรงข้าม)

Robust australopithecines: ออสตราโลพิทีคัส ในกลุ่มที่รูปร่างกำยำ บึกบึน ล้ำสัน กล้ามเนื้อแน่นหนา น้ำหนักมาก เช่น ออสตราโลพิทีคัส เอธิโอบีคัส ออสตราโลพิทีคัส บัวเซย์ และ ออสตราโลพิทีคัส โบรัสตัส เป็นต้น

Sahelanthropus: เป็นสกุลหนึ่งของบรรพบุรุษของมนุษย์หรือไอมันด์ส อายุประมาณ 7 - 6 ล้านปีมาแล้ว พับที่ประเทศขาด แพร่ภาคกลาง เชื่อกันว่าเป็นไอมันด์สที่เก่าแก่ที่สุดในขณะนี้

Sexual dimorphism: ความแตกต่างด้านกายวิภาคระหว่างเพศผู้และเพศเมียในสายพันธุ์เดียวกัน

Siamopithecus: แอนโธร์ปอยด์สกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยอิโคชีนตอนปลาย อายุประมาณ 37 ล้านปีมาแล้ว พบที่จังหวัดกระปือในภาคใต้ของประเทศไทย

Sivapithecus: เป็นลิงไม่มีหางหรือโอมนอยด์สกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไมอิโคชีนตอนกลางต่อเนื่องถึงตอนปลาย (ราว 14 - 7 ล้านปีมาแล้ว) พบในເອເສີຍໄດ້ ເທັນ ປະເທດປາກ່າສຕານ

Solitary: ກລຸມທາງສັງຄົມທີ່ເລື່ອກທີ່ສຸດໃນສັງຄົມສັດວິໄຫຣນົດ ປະກອບຕ້າຍແມ່ແລະສູກ

Solutrean: ວັດນົດຮຽນຍຸດທີ່ນຳເກົ່າຕອນປາລາຍ ພບໃນຍຸໂປະວັນທັກເປັນສ່ວນມາກ ເປັນວັດນົດຮຽນທີ່ປ່າກງິນຊ່ວງເລາປະມານ 21,000 - 16,000 ປຶ້ມາແລ້ວ ເຄື່ອງນຳທີ່ນຳປະກາທເດັ່ນຂອງວັດນົດຮຽນນີ້ດີເກື່ອງນຳໃນມັດປາລາຍແລ້ມຮູປ່າງຄລ້າຢີໃບລອເຮັດ ("laurel-leaf" blade)

Speciation: ການເກີດທີ່ອກາກຝັດສິ່ງມີໜ້າວິສາຍພັນຖຸໃໝ່ ອາຈາກເກີດຈາກການເປີ່ຍັນແປລັງຮູປ່າງຍ່າງໜ້າ ດີ່ຍື່ນເປົ້າກັບມີໜ້າວິສາຍພັນຖຸໃໝ່ ທີ່ອກາກຝັດສິ່ງມີໜ້າວິສາຍພັນຖຸໃໝ່

Species: ປະຊາກອນຜົ່ງມີໜ້າວິທີ່ແສດງລັກຊະນະໂຄຮງສ້າງແລະພຸດທິກຣມແໜ່ອນກັນ ແລະສາມາດຜົມພັນຖຸ ແລະມີຄູດໄດ້ ດຳວ່າ species ໃນໜັງສືອນນີ້ຈະເວີກວ່າ "ສິ່ງພັນຖຸ"

Stereoscopic vision: ທັນວິສີຍທີ່ເກີດຈາກການອົງຕ້າຍສອງຕາຈີ່ມີມຸນນອງແລ້ວອື່ນຫຼັກກັນ ທຳໄຟເກີດການອົງເໜີ້ນສາມມືດ ແລະກຳນົດຕະຍະທາງແລະຄວາມລຶກໄດ້ ພບໃນສັດວິໄຫຣນົດ ແລະສັດວິນັກລ່າ

Szalatavus: ແອນໂທຣປອຍດ์ສຸກຸລຸນິ້ນຳ อยู่ในสมัยໂຄລິໂກ່ຈັ້ນຕອນປາລາຍ อາຍຸປະມານ 27 ລ້ານປີ ຈັດອູ້ໃນລຳດັບຍ່ອຍທີ່ເຮັດວຽກວ່າ *Platyrrhine* ທີ່ອື່ອລົງໂລກໃໝ່ ພບທີ່ປະເທດໃບລືເຊີຍ ໃນອົມຮົກໄດ້

Taphonomy: ການສຶກຫາກະບວນການທີ່ອື່ອເງື່ອນໄຂຕ່າງໆ ທີ່ກະທຳຕ່ອຫາກພື້ນທີ່ອື່ອສັດວິລັງຈາກທີ່ຕາຍໄປແລ້ວ

Taxonomy: ອະນຸກຣມວິຊານ ທີ່ອື່ອກາຈັດຈຳແນກຜົ່ງມີໜ້າວິ ທັ້ງພື້ນແລະສັດວິ ອອກເປັນໝາດໜູ້ຕາມລຳດັບໜັ້ນໂດຍພົຈານາຈາກລັກຊະນະທີ່ເໜີ້ນອື່ອແຕກຕ່າງກັນ

Terrestrial: ชื่อบาดีด้วยบุนพื้นดิน เช่น ลังไม้มีหางบางชนิด และมนุษย์

Territory: พื้นที่ที่ถูกครอบครองและป้องกันโดยกลุ่มหรือปัจเจกบุคคล

Turkanapithecus: เป็นลิงไม่มีหางสกุลหนึ่ง อยู่ในสมัยไม่ใช่หินตอนต้น (ราว 18 - 16 ล้านปีมาแล้ว) ขนาดเล็ก พับในแยกรากาตะวันออก

Upper Paleolithic: ยุคหินเก่าตอนปลาย จัดเป็นยุคสมัยของเทคโนโลยีการทำเครื่องมือหินในโลกเก่า เริ่มต้นมีประมาณ 35,000 ปีจนถึงเมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว และมักใช้เรียกเทคโนโลยีเครื่องมือหิน ของ โยโซ เชปีบันส์

Variation: ความหลากหลาย หรือแตกต่างที่พบหรือมีอยู่ในแต่ละบุคคลหรือในกลุ่มประชากร นักมนุษยวิทยาสนใจศึกษาความหลากหลายทั้งทางชีววิทยาและทางวัฒนธรรมของมนุษย์

Venus figurines: งานประติมากรรมขนาดเล็ก ทำเป็นรูปผู้หญิง อาจจะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ หรือวัตถุที่มีความหมายทางเพศ หรือการแสดงตัวตนของผู้หญิง ส่วนมากพบในยุคหินเก่าตอนปลายในยุโรป

Woodland: ประเภทของพืชพรรณอย่างหนึ่ง ประกอบด้วยต้นไม้เตี้ย ลับกับทุ่งหญ้า เช่น ที่พับในทวีปแอฟริกา บางครั้งเรียกว่าป่าไปร์ เป็นพื้นที่ที่เชื่อกันว่าโอมินิดส์รุ่นแรก เคยอาศัยอยู่

Y-5 pattern: แบบปูมพันที่พบบนพื้นกระเบื้องล่าง ซึ่งประกอบด้วยปูมพื้นหลัก 5 ปูม โดยมีร่องทำหน้าที่แยกปูมพื้นออกจากกันเป็นรูปตัววาย (Y) แบบปูมพื้นนี้เป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งที่พบในพื้นของโอมินอยด์

Zinjanthropus: ชื่อเดิมของ ออสตราโลพิทีคัส บัวเซอ พบครั้งแรกในประเทศแทนซาเนีย ออฟริกาตะวันออก ผู้ตั้งชื่อคืออลลุยส์ และแมรี่ สักก์